

JAPON BAHÇE SANATINDA KAYA VE TAŞ KULLANIMI

Yrd. Doç. Dr. Yalçın ÖZGEN¹⁾

Kısa Özet

Geleneksel Japon bahçesinde kullanılan en önemli peyzaj öğeleri kayalar ve taşlardır. Bunlar bahçede çeşitli işlevler için ve estetik değerleri her zaman gözönünde tutularak düzenlenirler. Düzenlemeler sırasında bunların sembolize ettikleri nesnelere, tasarım felsefelerinin de bilinmesi gerekir.

Taş ve kayaların kullanımı yer ve amaçlarının bilinmesi peyzaj mimarına tasarım ve uygulama açısından yeni görüşler kazandıracaktır.

1- GİRİŞ

Japon bahçesinin tarihi günümüzden 1200 yıl öncesine kadar gider. Kyoto kenti 1000 yıl kadar Japonya'ya başkentlik yapmış daha sonra ise bu görevi Tokyo üstlenmiştir.

Kyoto çok nemli ve sıcak bir iklime sahip olması nedeniyle bitkilerin, özellikle yosunların yetişmesi için bir optimum oluşturmuştur. Bu nedenle Kyoto'ta pek çok bahçe yapılmış -Japonya'daki bahçelerin % 50'si- ve bugün bunların tarihsel değeri olan 60 tanesi devletçe korumaya alınmıştır. İklimin dışında, Japon bahçesinin temel öğelerinden olan taş ve kayaların bahçe sanatı açısından en değerlileri kabul edilen Paleozoik taşlar Kyoto'dan çıkmaktadır. Bu öğelerin bahçede kullanımının tarihi Japon bahçesinin tarihi kadar eskidir.

Her kültürde, taşın temel anlatım aracı olarak kullanıldığı bir dönem vardır. Bu yalnızca eşya veya yaygın kullanım mekanlarının yapımında değil, Mısır'daki Karnak Tapınağı'nın megalitleri, İngiltere'deki Stonehenge ve Japonya'daki Ozu ve Tatetsuki gibi çoğunlukla amacı hâlâ bilinmeyen anıtlardaki kullanımını da içerir. Bu taş dikitlerin değeri insanın atalarından gelen, doğaya sahip olma gereksinimini tatmin etmesinde yatmaktadır (RUSSO, 1988).

1) İ.Ü. Orman Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Öğretim Üyesi.

Birçok kültürde taş varoluşun, bağlılığın, sertliğin, dayanıklılığın, sağlamlığın simgesidir. Sabit bir öge olarak taş, düşünce ve ruhun gezici özelliklerine karşıtlık oluşturur. Bununla beraber onları canlandırır. Gizemli dinsel sembolizm ile bahçe kompozisyonunun temel, ruhsal ve fiziksel iskeletini oluşturur. Fiziksel niteliklerinde bir değişiklik olmadan doğadan getirilen taş ve kayalar çıkartılıp getirildikleri çevrenin dışında olmalarına karşın estetik tasarım için ortaya tek bir anlatım dili koyarlar (BEN-JOSEPH, 1988).

Eskiden Japonlar inanç ve düşüncelerinin bir parçası olarak doğal olay ve objelere çok önem verirlerdi. Kutsal ruhların seçkin doğal objelerin içinde bulunduğu inancı onlara göre bir tür ibadet sayılırdı.

Shinto dininde, kutsal ruhların genellikle kaya, taş ve ağaçlarda yaşadığına inanılır. Taş ve kayalara, yaşayan objeler kabul edilerek büyük önem verilmesi o günlerden günümüze kadar gelen bir inanıştır.

Önceleri kayalar doğal ortamlarında kutsanmışlar böylece ilk bahçeler ortaya çıkmıştır. Bu bahçeler mevcut bir kaya grubunun -doğruluk göstergesi olarak- bükülmüş bir halatla birbirine bağlanması ile oluşmuştur (BEN-JOSEPH, 1988).

Japonya'da bugün bile benzer tablolar sıkça görülebilmektedir. Halkın kayalara olan hayranlığı artıp, din açısından verdikleri önem güçlendikçe bu düzenlemeler yapay ortamlarda da görülmeye başlanmıştır. Böylece "kaya düzenleyen rahip" mesleği gelişmiş ve bunlar Japonya'nın ilk bahçe tasarımcıları olmuşlardır.

Japon bahçesinin tasarımında Çin kökenli Taoist felsefenin karşıtlıklar ilkesi etkili olmuştur. Bu ilke Yin (pozitive) ve Yang (negative) kelimeleri ile ifade edilir. Bahçede olumlu, erkek öğeler tüm türleri ve biçimleri ile bitkilerdir; olumsuz, dişi öğeler ise çok çeşitli biçimleri ve boyutları ile kayalardır. Kaya zamanla ayrışıp toz haline gelerek toprağı oluşturur. Toprak da binlerce yılda tekrar sıkışarak kayaya dönüşür. Bitki ve kayanın tasarımında denge oluşturulması bu inanıştan kaynaklanmaktadır (ENGEL, 1965).

Kayaların düzenlenmesinde yatay, dikey ve diagonal-görsel-güçler göz önünde tutulur (KUI-TERT, 1988).

Kaya ve taşların Japon bahçesinin en önemli tasarım öğeleri olması hem Shinto hem de Budist inanışlar nedeniyle ortaya çıkmış ve bu öğeler birçok işlevin yanı sıra estetik amaçlar için de kullanılmışlardır (DAVIDSON, 1983).

2. KULLANIM YERİ VE AMAÇLARI

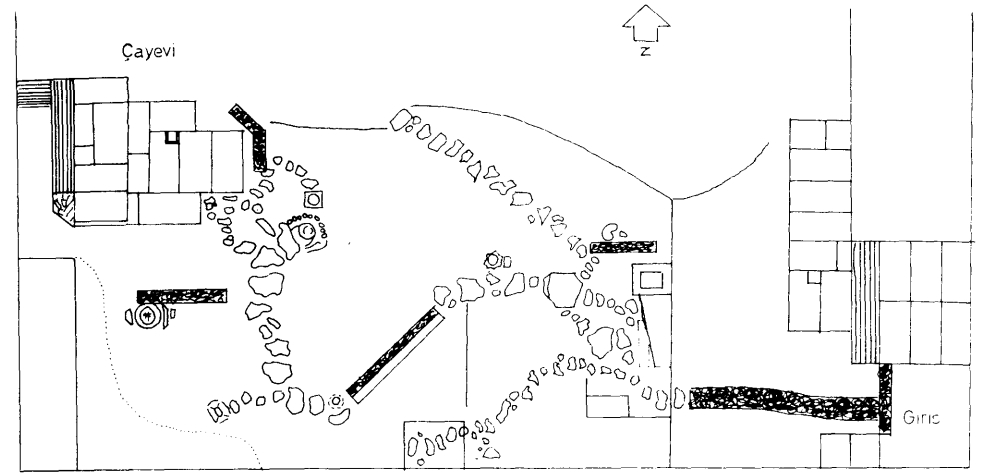
Japon bahçesinde kullanılan kaya ve taşlar genellikle aşağıdaki işlev yerlerinde kullanılmışlardır: döşeme, akarsu tabanı, köprü, çağlayan, ada, ışıklandırma, aksesuar, vb. (Bkz. Şekil 1).

2.1 Döşeme Öğeleri

Kaya ve taşlar doğal biçimleri, sonradan verilen biçimleri, tek tek, gruplar halinde, başka malzemelerle beraberce döşeme ve yol öğeleri olarak kullanılmaktadırlar.

2.1.1 Tek Tek Kullanım

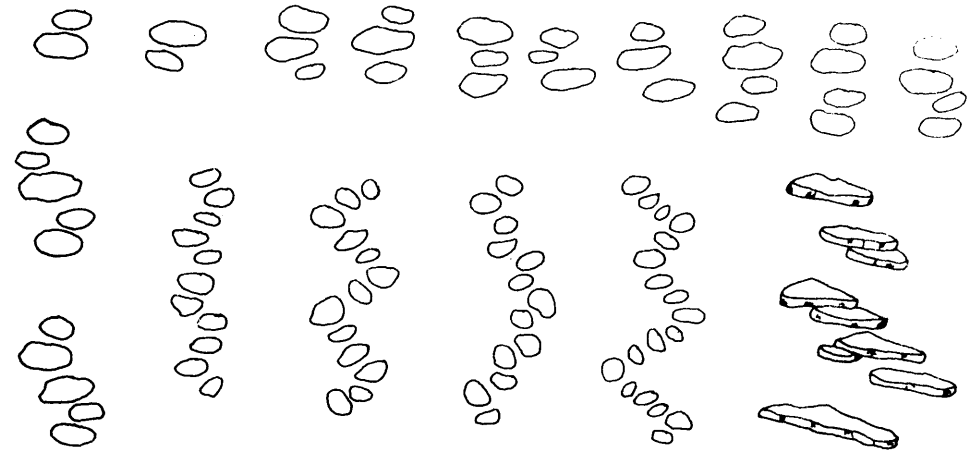
Bu kullanım çay odalarına yaklaşmayı sağlamak amacıyla 16. yy.'da çay merasimi ustaları tarafından geliştirilmiştir. Düzenlemenin uyum içinde olması için büyük özen gösterilir (SEIKE, 1984).

Şekil No: 1
Japon bahçesinde kullanılan taş ve kaya döşeme öğelerinin plan içinde yayılışları.

Bu kullanımda kaya ve taşlar doğal veya bir yüzeyleri düzleştirilmiş biçimleri ile çim, toprak, dişi kum vb. malzemeler üzerinde değişik boyutlarda ve belirli aralıklarda -yaklaşık 10 cm- bir eksen üzerine yerleştirilirler. Çapı 60 cm'den büyük taşlar eksen üzerinde, küçükleri görsel dengeyi sağlayacak şekilde eksenin sağ veya solunda bulunurlar (Bkz. Şekil 2).

Taşlar yeterli kalınlıkta iseler tokmakla sıkıştırılmış toprak zemine harç gerekmeden yerleştirilebilirler. Yol ekseninin yön değiştirdiği veya çatallandığı yerlerde genişçe taşlar kullanılır. Genel kural olarak taşların uzun eksenini yol eksenine dik olarak yerleştirilir (SEIKE et Al.).

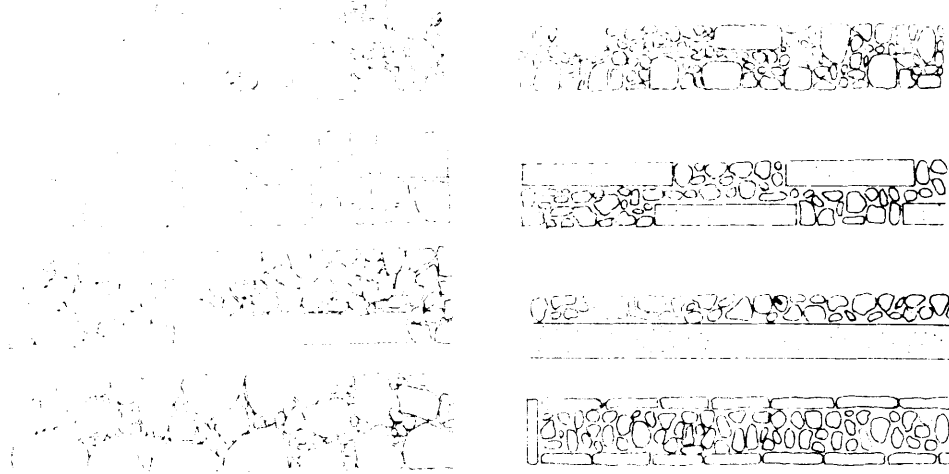
Şekil No: 2
2, 3, 4 ve 5'li taş düzenlemelerinden oluşan döşeme öğeleri.

Yol taşlarının 2, 3, 4, 5 veya daha fazlası diziler halinde birbiri ardına kullanıldığı düzenlemelerde belirlenen sayıda taş dizildikten sonra yol ekseninin yönü değiştirilerek, sayı tekrar edilir veya farklı sayıda taşlardan oluşan dizi ile devam edilir. Burada irili ufaklı taşların hem kendi aralarında hem de yolun bütününde bulunan taşlarla asimetrik bir dengenin sağlanmasına özen gösterilir (Bkz. Şekil 2).

Taşların birbirlerine olan aralıkları yolun o kesiminden hızlı geçilmesi gerekiyorsa uzun, çevreyi izleyerek ağır geçilmesi gerekiyorsa kısa tutulur.

2.1.2 Bağlayıcı Malzeme ile Kullanılan Taşlar

Farklı boyut ve cinsteki taşlar harç ve beton gibi çeşitli bağlayıcı malzemelerle birleştirilerek daha formel -özellikle uzun dikdörtgenler- biçimlerde döşeme olarak kullanılırlar (Bkz. Şekil 3). Bu tür döşeme biçimi tek tek kullanılan taş döşemelerle ardışık olarak da düzenlenir (Bkz. Şekil 1). Bu cins döşemeler tek taş döşemelere göre daha sonra kullanılmaya başlanmıştır.

Şekil No. 3

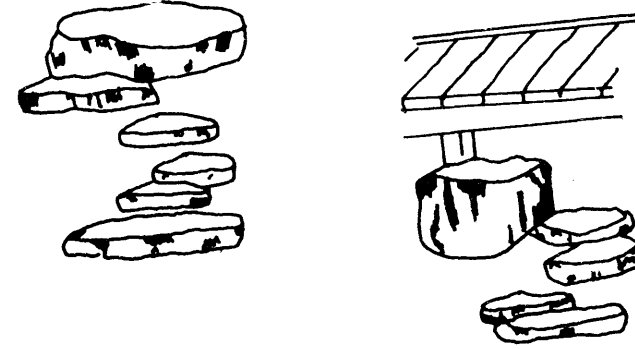
Kaya ve taşlardan değişik malzeme ve düzenleme ile yapılan döşeme ögesi örnekleri.

2.1.3 Basamaklar

İşlevlerin benzer olması nedeniyle basamaklar da döşeme ögesi olarak kabul edilirler. Tek tek taşlardan oluşan basamaklar iki farklı kolu birbirine bağlamada kullanılır. Bu durumda taşların boyutları birbirlerinden fazla farklı olmaz.

Bina girişlerinde taşların kalınlıkları ve yüzeyleri giderek artırılır ve böylece süsleyici ögeler olarak da düzenlemede yer alırlar (Bkz. Şekil 4).

Özellikle çay evine girmeden önce konukların bekledikleri kamerye benzeri üstü ve bir veya iki yanı kapalı mekanlara yaklaşım ve konukların sosyal hiyerarşi sırasına göre oturdukları ahşap sedirlerin-önünde bulunan ve boyut ve cinsleri ile bu sıralamayı sembolize eden ve basamak işlevini üstlenen üstü düz iri kayalar büyük özenle seçilir ve yerleştirilir.

Şekil No: 4

Verandaya yaklaşım ve çıkış basamakları.

Bahçede, yol üzerinde zaman zaman rastlanan bir başka öge de "geçilmez taşı"dır. Bu taş 10-15 cm çapında, kabaca küresel ve dört tarafından siyah bir sicimle sarılmış ve üstünden düğüm- lenmiştir. Taş yolun kapalı ve geçilmez olduğunu belirtir.

2.2 Su Üzerinden Geçiş İçin Kullanılan Taşlar

Patika yolların sudan geçtiği yerlerde, gölet içinde mevcut odacıklara ulaşmada, su üzerinden geçişlerde, köprü olarak kullanılan taşlar bu bölümde sınıflanmıştır.

2.2.1 Akarsu Geçit Taşları

Dar patikaların akarsu üzerindeki devamı olarak düşünülürler. Genellikle yüksekliği (kalınlığı) fazla olan tek taş veya kayalardan oluşurlar. Yüksekliği derenin su derinliğini belirler. Taşların aralarındaki aralık genellikle dardır.

Su geçit taşlarının arasından geçerken hoşça giden bir ses de çıkarır.

2.2.2 Adaya Ulaşım Taşları

Sığ gölet içinde çeşitli tiplerdeki adacıklara ulaşabilmek için kullanılan taşlar genellikle eski küçük değirmen taşları veya belirli uzunlukta kesilmiş eski taş sütunlardan oluşur.

SHIMOYAMA (1975) ya göre bahçede oluşturulan göletlerin sığ olmaları gerekir; aksi takdirde gölete yaşayan balıklar fazla hüyükerek insanlara zarar verebilirler (1). Düzenleme, tek tek kullanılan taşlardaki gibidir ve köprülerle kombine olarak da kullanılabilirler. Taş geçit ve köprüler suyu sembolize eden dişli kum veya çakıl döşenmiş "kuru peyzaj" bahçelerde de kullanılır.

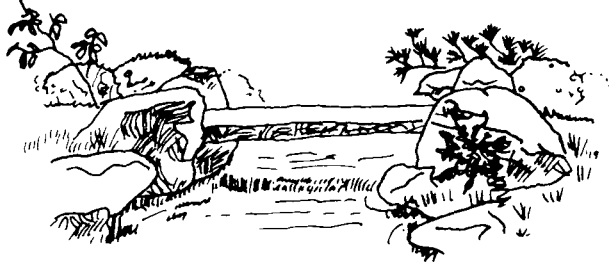
2.2.3 Taş Köprüler

Genellikle bombeli veya düz ve geleneksel olarak tek blok granit olarak kullanılırlar. Taş dayanaklar üzerinde genellikle 1, seyrek olarak 2, ender olarak ise 3 taş bloktan (Kyoto'da Tenryū-ji tapınağı bahçesinde) oluşabilirler (Bkz. Şekil 5).

Ağır taş kitleyi taşıyacak köprü taş ayaklarının sağlam bir temele oturmuş ve değişmez dengede olması köprünün güvenliği açısından önemlidir.

Plan

Perspektif

Şekil No: 5
Taş Köprü ve destekleri.

Taş bloklar doğal biçimleriyle kullanıldığı gibi, yontulup biçimlendirilerek de kullanılabilirler.

Derenin iki kenarında köprü taş blokunun iki ucunda ve her iki yanında birer taş bulunur. Bu taşlar köprü blokunu sabit tutar ve taş ayakları saklarlar. Bu taşlar her dem yeşil çalılarla kaynaştırılır (Bkz. Şekil 5).

Seyrek olmakla beraber bazı büyük bahçelerde -Sento Goshō bahçesi- yontma taştan örülmüş büyük köprülere de rastlanmaktadır.

2.3 Su İçi ve Kenar Taş ve Kayaları

Bu taşlar işlevsel ve estetik amaçlarla kullanılmaktadır.

2.3.1 Su İçi Döşeme Taşları

Dereler genellikle sığ tutulur ve yatakları 25 cm derinliğinde sıkıştırılmış killi toprak döşenerek su geçirimsizliği sağlanır. Yeni bahçelerde betonda kullanılmaktadır. Bu taşlar yaklaşık 10 cm çapındadırlar. Döşeme taşlarından bazıları zemine dik olarak saplanır ve suyun bu taşların aralarından akarken şırıltı sesi çıkarması sağlanır fakat suyla birlikte gelen yaprak ve çöpleri taşlara takılarak dere yatağının çirkin görülmesine de neden olurlar.

Gölet kıyıları süsleme amacıyla zaman zaman iri çakıl taşlarıyla döşenir. İmparatorluk konutlarından Kyoto'da bulunan Sento Goshō'da gölet kıyısının bir bölümü 10 cm çapında siyah ve yassı çakıllarla döşenmiştir. Düzenleme renk ve doku olarak son derece etkileyicidir.

2.3.2 Su Kıyısı Kayaları

Dere ve göletlerin yüksek kotlardaki kıyılarını erozyondan korumak için kayalar yerleştirilir. İlke olarak doğal ve insan yapısı arazinin kesintisiz ve izleyiciyi sıkımayacak biçimde dere ve gölette de devam etmesi sağlanır.

Sığ kıyılarda kum ve çakıllarla oluşturulan koylar geride çayır bitkileri ile, yüksek kıyılarda ise çeşitli boyuttaki kayaların hareketli düzenlemeleri su içi ve kenarı bitkileriyle, geride ise herdem yeşil ve yer örtücü ve çalılarla kara ile suyu doğal görünüm içinde ve estetik olarak birbirine bağlarlar. Burada tekrara ve tekdüzeliğe yer yoktur.

Erozyonu önlemek amacıyla su kıyılarında ahşap kazıklar da kullanılır.

Gölet ve dereler çok hareketli plana sahiptirler. Genellikle kalp biçiminde tasarlanırlar. Koy ve burunlar doğal görünümle birbirlerine bağlanır ve iniş çıkışlar dikey olarak plandaki hareketliliği vurgular. Bu nedenle kayaların dikey olarak kullanılması yanında, toprak tepcecikler ve tümsekler biçiminde budanan herdem yeşil çalılardan yararlanılır.

Göletlerde suyun yüzeyde küçük dalgalanmalar-hareketler-yapması için dipten su yüzeyi düzlemine kadar uzanan kayalar da yerleştirilir. Böylece deniz ve dalgalar sembolize edilir. Ayrıca kıyıya ziyaretçinin suya erişebilmesi için seyrek olarak düz taşlar yerleştirilir.

Gölet kıyılarında iri taş ve kayalara gereksinim olmasın diye kıyıda başlayarak derinleştirme yerine kıyıda sığ olarak başlayan ve göletin büyüklüğüne göre sığ devam eden ve ortada "ters çevrilmiş kaplumbağa kabuğu" gibi derinleşen bir dip kesit yeğlenir (SLAWSON, 1987).

Bu kesitin bir başka işlevi de suyun az olduğu zamanlarda gölet görsel konturunun bozulmamasını sağlamaktır (SHIMOYAMA, 1975).

2.3.3 Adalar

Doğal görünüm verilmiş, hareketli konturlu ve belirli büyüklükteki göletler içinde taşlardan oluşturulmuş küçük adalar bulunur.

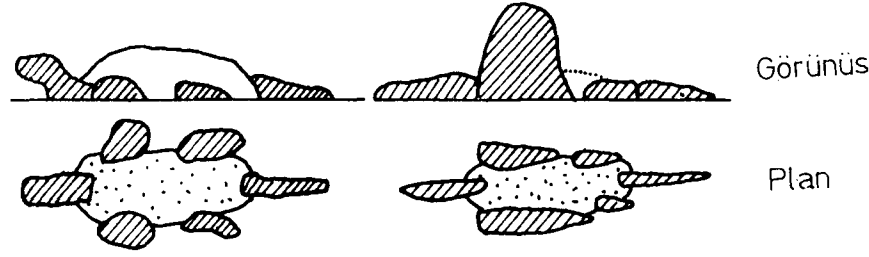
Adalar uzun yaşam ve sürekli sağlığın simgesidirler ve bu nedenle odak noktası oluştururlar. Zaman zaman gölete akan bir çağlayanla denge sağlamak için de kullanılırlar.

Adalar genellikle turna kuşu veya kaplumbağayı sembolize edecek biçimde yapılır (Bkz. Şekil 6).

Çok küçük oldukları için günümüzde genellikle ziyaretçilerin adalara çıkmasına izin verilmez. Bununla beraber daha önce belirtildiği gibi bu adalara karadan taş basamak ve köprülerle ulaşım sağlanmıştır.

Adaların planlanmasında tüm bahçede baskın öge oluşturmamalarına ve manzaraları engellemelerine dikkat etmek gerekir (SCHAARSCHMIDT-RICHTER, 1979).

Adalar inşa edildikleri gölette tüm yapılanmanın ölçeğini değiştirebilir ve su yüzeylerinin vurgulanmasına neden olabilirler. Çok hassas görsel dengeler gözönünde tutularak tasarımılanan Japon bahçelerinde bu konuda oldukça dikkatli olmak gereklidir.

Şekil No: 6
Kaplumbağa ve Turna kuşu biçiminde adalar.

Büyük göletlerde birçok kayadan, toprak ve bitkilerden oluşan adalar, küçük göletlerde yalnızca bir tek kaya ile sembolize edilirler.

Adanın kenarlarını oluşturan ve alt uçları sudan görülebilen kayaların suyun dibine kadar uzatılmaları gerekir. Böylece görsel olarak gölete derinlik, adaya da göreceli olarak kitle kazandırılmış olur (DAVIDSON, 1983).

En eski bahçe düzenleme kitaplarından biri olan SAKUTEIKI'de Tepe Adası, Düz Ada, Ormanlık Ada, Kayalık Kıyı Adası, Bulut Biçimli Ada, Akarsu Adası, vb. birçok ada tipinden söz edilmektedir. Bunların her birinde kaya düzenlemeleri belirli tasarım kalıpları içinde bulunmaktadır (SHIMOYAMA, 1975).

Uygulamada, seçilen en önemli kaya önce yerleştirilir. Daha sonra ikinci ve üçüncü kayalar birinci kayaya göre düzenlenir. Aralara informel dengeyi sağlamak için daha küçük kaya ve taşlar serpiştirilir. Düzenlemenin doğal görünmesi amacıyla kayalar -yer uygun ise- geniş alana yayılır.

2.3.4 Çağlayanlar

Çağlayanlar göletlerde en önemli odak noktalarını oluştururlar. Suyun birçok dinde olduğu gibi Budizm ve Shinto dinlerinde de saflık ve temizlik simgesi olması nedeniyle Japonlar bahçede akarsu ve göletlere özel bir önem verirler. Çağlayanlar suya ses ve hareket katan öğeler olduklarından tasarımları pek çok araştırmacıya konu olmuştur.

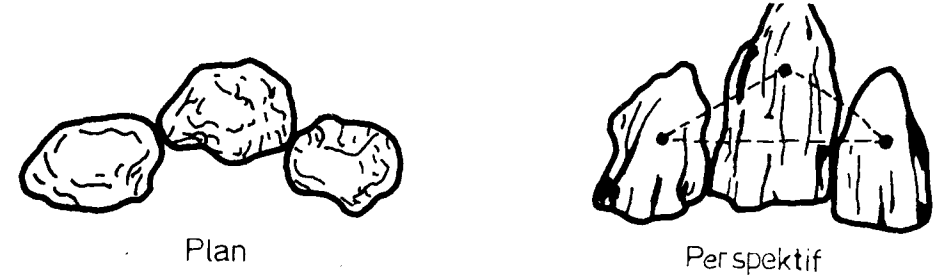
Çağlayanların temel yapım malzemesi olan kayalar cins, renk, boyut ve biçimleri açısından tasarımılanan çağlayan tipine, çevreye ve kendi aralarındaki uyuma uyacak şekilde seçilir ve kullanılırlar.

Çağlayanlar biçim açısından iki ana tipe ayrılırlar: tek düşüslü, kırık düşüslü. Kırık düşüslü olanlar 2, 3 vb. aşamalı olarak ayrıca ayrılırlar.

Suyun düşüş yönü (sağa, sola), düşüş biçimi (ip, perde vb.), düşüşte dağılışı (sıçrayarak, dalgalı vb.) gibi kategoriler de çağlayanların ne kadar ayrıntılı olarak ele alındığını ortaya koyması açısından ilginçtir.

Çağlayan tipleri kayaların uygun biçim, doku ve boyutları seçilerek oluşturulabilir.

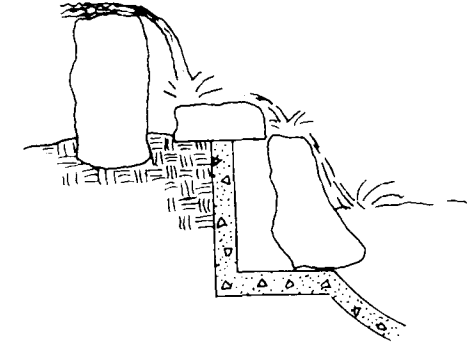
İlk seçilecek kaya "çağlayan kayası" diye adlandırılan, suyun üzerinden döküldüğü kayadır. Çağlayanın tipine göre seçim yapıldıktan sonra kaya yerine yerleştirilir. Daha sonra "yan kayalar" yerine konulur (Bkz. Şekil 7). Suyun döküldüğü yere de bir kaya yerleştirilerek çağlayanın ana yapısı ortaya çıkartılır (DAVIDSON, 1983).

Şekil No: 7
Budist felsefeye göre 3'lü kaya düzenlemesi.

Burada dikkat edilecek bir nokta güzel, değerli kayanın tümünü bir bakış noktasından sergilememek, değişik bakış açılarından bu güzelliği izlettirme olanakları sağlamaktır (Bkz. Şekil 8).

Eklenecek kayalar ve bitkilerle çağlayanı tamamlanır (ENGEL, 1965).

Şekil No: 8
Çağlayanı oluşturan en değerli taş farklı bakış yönlerinden farklı görünür.

Japon bahçelerinde kullanılan doğal kayalar getirildikleri çevreye görsel uyum sağlamaları, düzenleme kuralları ve estetik nedenlerle zaman zaman dışarıda ancak küçük bir bölümü kalacak biçimde toprağa gömülürler. Kaya fiyatlarının çok yüksek olması uygulamaları bazı küçük kurnazlıklara yönelmiştir.

Kırık veya yalnızca bazı açılardan elverişli görünen ve bu nedenlerle ucuz satılan kayalar satın alınarak bunların hasarlı, kötü görümlü kısımları toprağa gömülür ve böylece değersizlikleri gizlenir. Yalnızca verandadan izlenen bahçelerde de belirli açıdan gösterişli olan ucuz kayalar alınarak iyi görünüm verdikleri kısımları verandaya yöneltilerek yerleştirilir. Kusurlu bölümleri ise dışarıda kalmasına karşın görüş açısı dışında kaldıklarından gözden gizlenirler.

2.4 Kuru Bahçelerde Kaya ve Taş Kullanımı

Kuru bahçeler veya "kare sansui" bitki ve suyun kullanılmadığı yalnızca kaya, taş ve kum ile oluşturulan Japon bahçeleridir.

Burada kaya ve taşları örtecek bitkiler -doğal gelen yosunlar hariç- kullanılmadığından kaya ve taşların düzenlenmesine daha fazla özen gösterilir. Sembolik olma niteliği bu bahçelerin tasarımında çok iyi bir tarih bilgisine ve kurama gereksinme gösterir.

Kuru bahçelerde ki gölet ada, çağlayan gibi peyzaj öğeleri düzelemeleri de daha önce sözü edilen bahçe tiplerindeki gibi yapılır. Yalnızca burada su yerine dişli kum kullanılır. Bitki kullanmaz.

Kuru bahçeler içinde en iyi örnek olan Ryoan-ji dünyaca da bilinen bir bahçedir.

Dikdörtgen olan bahçenin eni 9 m, boyu 23 m kadardır. Üç tarafından toprak duvarla çevrili, diğer uzun kenarlarından biri üzerinde mabetin verandası bulunmaktadır. Bahçe yalnız verandadan izlenebilmektedir. Zemin, tırmıkla dalga etkisi verilmiş iri dişli kum ile döşenmiş ve bu zemin üzerinde 5 grup halinde 15 kaya bulunmaktadır. Bu kaya gruplarının alt kısımlarında oluşmuş yosunlardan başka bitki bulunmamaktadır.

Renk, biçim ve boyut bakımından özelliği olmayan kayalarda ilgi, bunların birbirleriyle olan görelî biçim ve boyutları ve hem kendi aralarında hem de beyaz zeminle olan mekansal ilişkilerinde yatmaktadır (KUCK, 1984).

Kuru bahçelerde sembolik peyzaj öğelerinden biri de "hazine gemisi"dir. Bir Japon destanında adı geçen bu gemi ortası düz, iki ucu gemi burnu gibi sivri bir taştan oluşmaktadır. Bu gemi genellikle kaplumbağa veya turna kuşu adalarından birinin çevresine yerleştirilmiştir.

Bu bahçelerde ada, kara, çağlayan gibi öğeler zaman zaman yalnızca birkaç taş veya kaya ile sembolize edilebilmektedir. Örneğin Kyoto'da Daisen-in tapınağı kuru bahçesinde kayalarla yüksek dağ, çağlayan ve köprü sembolize edilmiştir.

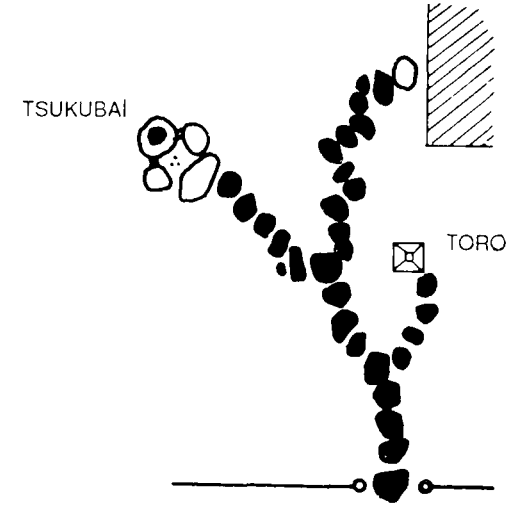
2.5 Aksesuarlar

Az veya çok yontularak biçim verilmiş taş fener, su çanağı, Buda heykeli, işaret taşı ve kuleler Japon bahçesinde kullanılan aksesuarları oluştururlar. Yalın hatlı, basit biçimli ve eski görünümlü olanları genellikle yeğlenir. İşlevlerine uygun yerlere yerleştirilmelerine özen gösterilir.

2.5.1 Taş Fenerler

Taş fenerler (toro) çay töreni ustaları tarafından Japon bahçesinde kullanılmaya başlanmıştır. Çay törenleri genellikle akşam yapıldığından davetlilere bahçeden çay evine kadar yolu

göstermek için köprü başları, yol ayırımları ve su çanaklarının yakınlara yerleştirilirdi (Bkz. Şekil 9). Günümüzde bu işlevler artık ortadan kalkmış ve bahçede süsleme amaçlı bir aksesuar olarak kullanılır olmuşlardır (SHIGEMORI, 1981).

Şekil No: 9
Bahçe içinde taş fener, su çanağı ve çevre taşları ve verandaya uzanan tek taş döşeme.

Taş fenerlerin tepesinde küresel bir tepelik, altında çokgen veya dairesel bir çatı bulunur. Çatının altında içine ışık kaynağı konulabilecek pencereci bir odacık bulunur. Bunun altında bir ayağa oturmuş düz bir taş bulunur. Ayak toprağa yerleştirilmiş bir kaidenin üzerinde yükselir (Bkz. Şekil 10).

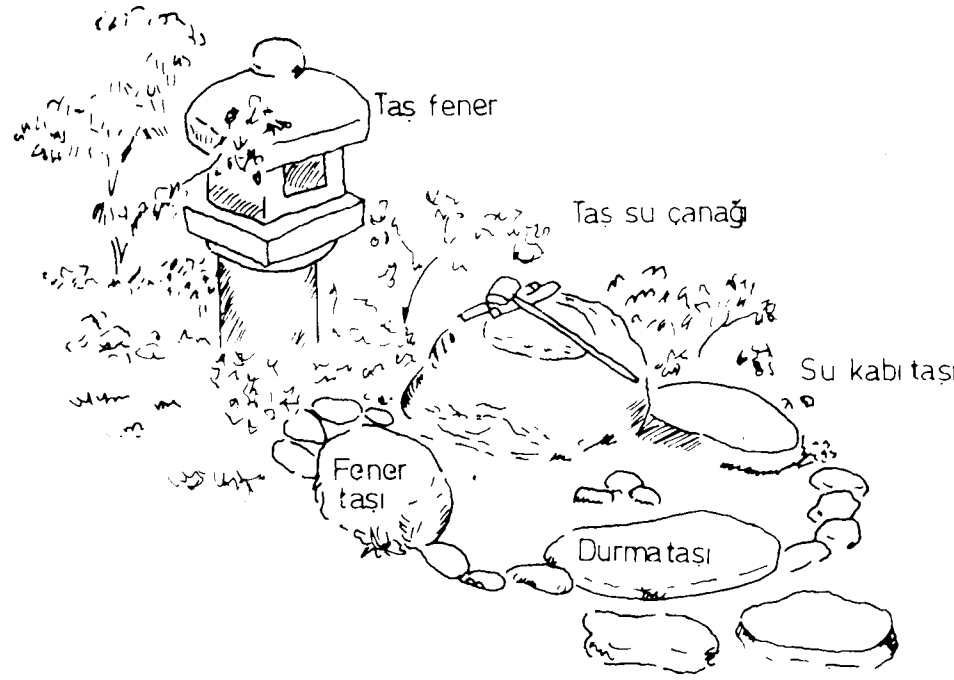
Yumuşak taşlardan yapılanları yeğlenmekle beraber çabuk aşınırlar. Sert taşlardan yapılanları ise işleme zorluğu nedeniyle pahalıya mal olurlar. Kar izleme feneri (geniş çatılı olup su kenarlarında kullanılır), ayaklı fener (uzun ayaklı olup büyük bahçelerde kullanılır), gömülü fener (gövde üzerine toprağa yerleştirilip su çanağı çevresinde kullanılır) küçük fener (küçük avlularda veya gölet kenarlarında kullanılır), vb. olarak birçok çeşidi vardır (SEIKE et Al., 1984).

Zarif ve ilginç görünümleri ile bahçeye anlam katarlar.

2.5.2 Su Çanakları

"Tsukubai" denilen su çanakları da çay töreni ustalarınınca Japon bahçesine getirilmişlerdir. Çay evine girmeden önce elleri ve ağzı yıkamak için kullanılan su çanakları ortası oyulmuş dışı doğal halinde bırakılmış veya yontulmuş kayadan oluşturulur.

"Deniz" adı verilen ve bahçe zemininde çukurlaştırıldıktan sonra çakıl taşı döşenmiş bir yere yerleştirilirler. Çanakların içine su ya bir kaptan dökülür, ya da üzerinden ince bir bambu boruyla akıtılır. Çevrede hem estetik dengeyi sağlayacak, hem de işlevi olan kayalar bulunur. Su çanağının sağında kısım sıcak su kabı konulan düz bir kaya vardır. Çanağın solunda genellikle elde taşınan fenerin veya bir başka objenin konulabileceği bir kaya yer alır. Çanağın önünde bulunan ve

Şekil No: 10
Taş fener, su çanağı ve çevre taşları.

drenajı çukurun gerisinde bulunan genişçe yüzeyli kaya ise elini yıkayacak kişinin üzerinde durmasına yarar (ENGEL, 1965) (Bkz. Şekil 10).

Günümüzde süsleyici plastik obje olarak kullanılmaktadır.

2.5.3 Heykel, İşaret Taşı ve Kule

Özellikle mâbet bahçelerinde sıkça bulunan yeni Japon bahçelerinde ise seyrek olarak rastlanan Buda heykelleri genellikle 40-50 cm. boyunda ve kayadan yontularak oluşturulan röliefler biçimindedir.

Dinsel işlevi bulunan bu heykel veya röliefler aynı zamanda birer süsleyici öge olarak kullanılırlar.

İşaret taşları çeşitli boyutlarda dikey durumlu ve düz yüzlerinde yukarıdan aşağı yazılı olarak yer belirten kaya veya taşlardır. Genellikle yol ayrımlarına yerleştirilirler.

Taş kuleler 1-3 m boyunda genellikle 3, 5, 7 veya 9 katlı ve Hindistan'daki stupalar örnek alınarak inşa edilen bu ögeler, bugün yalnızca süsleme amacıyla kullanılmaktadır. Katları oluşan taş ögeler kare veya çokgen planlıdır.

Taş kuleler taş fenerler gibi köprülerin, göletlerin, akarsuların çevrelerine yerleştirilerek dikey ve yatayla denge sağlanmasında öge olarak kullanılırlar. Kuleler ayrıca bambu çit ve iri kitleler önünde de kullanılırlar.

3. SONUÇ

Japon bahçesinde birçok işlev için geniş ve ayrıntılı olarak kullanılan taş ve kayalar, işlevlerinin dışında bahçede süsleme ögesi olarak da yer almakta ve bahçenin ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilmektedirler. Bu çeşitli kullanım hem tasarımda, hem de uygulamada tasarımcıya geniş olanaklar sağlamaktadır. Tek bir malzemenin sonsuz sayıda kombinasyonla bir araya getirilebilmesi tasarımcı ve uygulamacıya sağlanan olanakları daha da zenginleştirmektedir.

Ülkemizde oldukça yeni bir meslek olan peyzaj mimarlığında kaya ve taşın kullanım alanı ne yazık ki oldukça sınırlı ve yetersizdir. Dayanıklı, süsleyici ve çok amaçlı kullanıma sahip olan bu malzeme açısından ülkemiz oldukça zengindir.

Bu malzemelerin bahçe ve parklarımızda bilinçli ve yeterli olarak kullanılması ile sıkıntısı çekilen "malzemede çeşitlilik" sorunu büyük ölçüde çözüleceği gibi, bu malzemeden oluşturulan ve yazımızda genel olarak tanıtılmaya çalışılan ögelerden esinlenerek projelere yenilikler getirilebilecektir.

KAYNAKLAR

- BEN-JOSEPH, E., 1988: *The Humanistic Aesthetic Principles of Japanese Gardens and their Application in Contemporary Outdoor Design. Doktora Tezi. Chiba Üniversitesi, Japonya.*
- DAVIDSON, A.K., 1983; *The Art of Zen Gardens. J.P. Tarcher Inc. Los Angeles.*
- ENGEL, D.H., 1965: *The Japanese Gardens for Today. Charles E. Tuttle Co. Tokyo.*
- KUCK, L., 1984: *The World of the Japanese Gardens. The Weather-Hill Co. New York.*
- RUSSO, M., 1988: *Karesansui. Seminer Çalışması, Kyoto Üniversitesi.*
- SCHAARSCHEMIDT-RICHTER., 1979: *Le Jardin Japonais. Office du Livre. Fribourg.*
- SEIKE, K., M. KUDO., 1984: *A Japanese Touch for Your Garden. Kodensha. International Ltd. Tokyo.*
- SHIGEMORI, K., 1981: *The Japanese Courtyard Garden. The Weather Hill Co. New York.*
- SHIMOYAMA, S., 1975. *Sakuteiki The Book of Garden. Town and City Planner Inc. Tokyo.*
- SLAWSON, D.A. 1987: *The Secret Teachings of the Art of Japanese Gardens. Kodansha International Ltd. Tokyo.*